

Для развіцця навуковага маўлення карыснымі будуць разнастайныя заданні: складанне невялікіх тэкстаў з вывучанымі сродкамі сувязі, апісанне якога-небудзь хімічнага рэчыва, напісанне рэфератаў, анатацый, водгукаў з выкарыстаннем моўных клішэ.

Пры навучанні навуковаму маўленню выкарыстоўваецца камунікатыўны падыход, які не адмаўляе асэнсавання мовы як сістэмы, аднак на першы план выступае агульная камунікатыўная накіраванасць на канчатковы вынік – фарміраванне ўсебакова развітай асобы, падрыхтаванай да таго, каб выкарыстоўваць мову (вусную і пісьмовую) як сродак зносін.

ЛІТАРАТУРА

1. Васіль Бурлыка. Ад моўных ведаў – да камунікацыі // Роднае слова. – 1992. – № 7–8. – С. 4–7.
2. Жижина С. А., Курганова С. П. Работа над научным текстом. – М., 1981.
3. Митрофанова О. Д. Научный стиль речи: проблемы обучения. – М., 1985.
4. Ніна Каляда. Апорны канспект дае добры эфект! // Роднае слова. – 1992. – № 5. – С. 17–22.

УДК 882.6:826

В.К. Мароз, дацэнт

МОЎНЫЯ ФІГУРЫ Ў СТРУКТУРНАЙ АРГАНІЗАЦЫІ МАСТАЦКАГА ТЭКСТУ

The article dwells upon some sayings of Janka Kupala. It analyzes ways of metaphorical transfer of words, word-combinations, sentences within the concepts of *will* and *freedom*.

Эстэтычная канцэпцыя беларускага паэта-творцы была сфармулявана Янкам Купалам у артыкуле 1913 года «Чаму плача песня наша?»: «Думка паэта вольная, як вецер, і безгранічная, як даль гэта ўсясветная, сэрца яго напоўнена вечным мілаваннем к бліжняму, як сонца вечным цяплом і святлом, а душа яго глыбокая, як гэтае мора-акіян, у глыбінах каторага крыюцца багатыя, недасціглыя чалавечаму воку скарбы. З гэтага святла і агню, што палае ў сэрцы, і з гэтых скарбаў, што крыюцца ў глыбіні душы яго, патрапіць паэта свабоднай думкай дабыць усе характывы свету і ўсе асалоды жыцця людскога на гэтым свеце і перадаць усё гэта ў бяссмертнай песні свайму народу».

Звяртае на сябе ўвагу перакананне «ўладара беларускае песні»: толькі *вольнай*, як вецер, думцы дадзена спасцігнуць сутнасць з'яваў свету; толькі праз *свабоднае* волевыяўленне асоба можа поўнацю рэалізаваць сябе. Такім чынам, сутнасная характарыстыка паэтычнай творчасці звязваецца ў Янкі Купалы найперш з атрыбутыўным паняццем *вольны*, а яе функцыянальная роля акрэсліваецца прыметнікам *свабодны*.

Несмяротную песню свайму народу можа стварыць толькі *вольная* душа паэта: *Як вецер, як птушка, дзе сонца, дзе зоры, // Так рвецца, нясецца ўдаль думка мая; ... Асвеціцца ў слезах, як свечка ў крышталі, // Ды ў свет зноў за сонцам, за новай зарой! .. На небе свабода, святло і прыволле, – , // А думцы замала: няма там людзей; // Людзей на зямельцы спаткае даволі, // Дык сонца і воля не свецяць тут ей.* (Мая думка, 1910).

Дэфініцыі *волі* і *свабоды* выступаюць у творчасці Янкі Купалы як узаемаабумоўлення філасофскія катэгорыі: *воля* – гэта форма самавыяўлення асобы, праяўленне ўчынкаў, жаданняў, настрояў, памкненняў; *свабода* – аб’ектыўная рэальнасць, межы якой дадзена пашыраць толькі таму, хто валодае ўсвядомленай воляй: *Жыў на свеце Лявон, //Молод, дужы быў ён, //Толькі з воляй і доляй не бачыўся...* (На папасе, 1906); *Няхай тыя уставаюць //Рана да зары, //Што свабодачку шукаюць! – //А ты, браце, спі!..* (А ты, браце, спі!, 1905–1907); *Тут спіць ваяк, ваяк вялікі //За волю, долю і народ!* (Перад вісельняй, 1908).

Такім чынам, паводле Купалавай логікі, абсягі *свабоды* вызначае сама *воля* як неад’емны кампанент духоўнага стану чалавека і народа. Таму ў творах паэта практычна не назіраецца ўзаемазамены лексем *воля*, *свабода* ў якасці ідэнтычных слоў-сінонімаў: *Так растачыла зніштажэнне //Сваё ўладарства ў старане, //Што воляй рдзела неадменне, //Як тое сонца ў вышыне.* (Гарыслава, 1912); *За прабліск волі няшчасны люд гіне.* (Водклік з 29 кастрычніка 1905 года ў Мінску, 1906); *Сышліся цешыцца з царскага ўказу, //Што ўсім свабоду прыносіў адразу.* (Водклік з 29 кастрычніка 1905 года ў Мінску, 1906); *Калі ў свабодзе такой пажывеца, // То і за сонца плаціць давядзеца.* (Водклік з 29 кастрычніка 1905 года ў Мінску, 1906).

Паэта вабіла шырокая канататыўнасць назоўніка *воля*. Для яго *воля* – гэта аснова асноў нашай прысутнасці ў гэтым свеце: *Мы радзілісь на свет – //Я і воля мая; //Шчыра нас прыняла //Уся людская сям’я. //Мы раслі удваём – //Я і воля мая; //Небу міла было, //Мела радасць зямля.* (Я і воля мая, 1909).

Воля – гэта і выяўленне сутнасці чалавечага духу, грамадскага і сацыяльнага статусу асобы: *Мы жывём удваём – //Я і воля мая; //Воля песні пяе, //Разумею іх я.* (Я і воля мая, 1909).

Воля – гэта і глыбінная ўмова вечнасці чалавечага жыцця на зямлі: *Толькі ўмром не удваём //Я волі і воля мая; //Я памру, – воля век //Не пакіне жыцця!* (Я і воля мая, 1909).

Крылатае выслоўе *Воля* век не пакіне жыцця! з’яўляецца лагічным завяршэннем вершаванага твора. Адначасова яно пацвярджае творчае крэда паэта: творчасць не церпіць путаў няволі.

Да філасофскага асэнсавання паняцця *волі* як неад’емнага атрыбуту быцця Янка Купала падступаўся паступова. У паэтычных развагах 1905–1907 гадоў назіраем традыцыйную для народнай паэзіі пабудову фразы, дзе лагічны пасыл прадугледжвае абавязковую выснову: *І люблю ж я, люблю //Гэту волю сваю! //Зямлёй лягу ў зямлю – //Вазьму волю сваю. //Нашто сокалам быць //Так высока лятаць, – //Толькі б воляю жыць, //Толькі б путаў не знаць. //Эх, каб так раскаваў //Петлі ўсе ў ланцугу, – //Я б усім наказаў, //Як быць вольным магу! //Зямлёй лягу ў зямлю, //Але перш прапяю, //Як я волю люблю, //Гэту волю сваю!* (Воля, 1905–1907). У іншым вершы гэтага перыяду паэтычнае крэда паэт выказвае праз крылатае выслоўе-рэфрэн: *Душой я вольны чалавек, //І гэтакім буду цэлы век!* (Песня вольнага чалавека, 1905–1907). Янка Купала, арганізуючы лагічныя аргументы ў выглядзе рэлятывных пасылаў, пераканаўча даводзіць: той, хто здружыўся з воляю, набывае неабмежаваныя магчымасці для пашырэння межаў свабоды: *Дарэмна свістамі нагаек //Застрашыць хочучь тыраны, //Нагнаўшы чорных соцень шаек, //Акулі рукі ў кайданы, – //Душой я вольны чалавек, //І гэтакім буду цэлы век! //Не страшны мне Сібір, астрогі, //Меч катні над шыяй маёй, //Хоць і скуюць мне рукі й ногі, //Хоць зрэнкі выдзеруць з вачэй, – //Душой я вольны чалавек, //І гэтакім буду цэлы век!* (Воля, 1905–1907).

Наступныя дзве страфы верша максімальна разгортваюць думку, надаючы ёй кульмінацыйную заостранасць: *Нам есці хочацца тым болей, //Чым горай голод прыгняце, //Тым рвёмся больш мы і да волі, //Чым меней к нам яе ідзе. //Душой я вольны чалавек, //І гэтакім буду цэлы век! //Дарэмна гіканне нясецца //Дэспотаў подлых над зямлёй, //Што воля ў пумы акуецца, згняецца сілаю, пятлёй. //Душой я вольны чалавек, //І гэтакім буду цэлы век!* Структурная арганізацыя гэтага выказвання незвычайна ўзбагачана тым, што і пасыл (*Нам есці хочацца тым болей, //Чым горай голод прыгняце*), і выснова (*Тым рвёмся больш мы і да волі, //Чым меней к нам яе ідзе*), і рэфрэн (*Душой я вольны чалавек, //І гэтакім буду цэлы век!*) – самастойныя крылатыя выслоўі.

Такім чынам, яркая метафарычная думка стварае лагічны пасыл для заключнай разгорнутай высновы, якою з’яўляецца апошняя страфа верша як класічная форма крылатага выказвання: *//Ці ж людзі сонца згасіць могуць, //Згасіць, як свечку, яснасць дня? //І волі ж дэспаты не змогуць, //Бо воля сонейку раўня. //Душой я вольны чалавек, //І гэтакім буду цэлы век!* Ядром фразы выступае лаканічная крылатая формула – **Воля сонейку раўня**, вакол якой і арганізуецца пашыраны варыянт крылатага выслоўя.

Творчыя магчымасці паэта найбольш поўна праявіліся ў працэсе стварэння крылатых выказаў: *...можна звязаць толькі рукі і ногі, //А вольныя думы – хто важыўся скуць?! (Памяці Т. Шаўчэнкі, 1909); Ты разбудзіш прыспаных сілы //І на вольны паклічаш прастор //З забыцця беспрасветнай магілы //Да бліскача сонца, да зор (Моладзі, 1914).*

У тым і бачыцца вызначальная адметнасць мастацкага стылю класіка беларускай літаратуры, хто ўласным творчым лёсам *Прарока, Вяяка, Песняра, Уладара* засведчыў, што *вольная акрыленая песня* здатная вывесці народ на нябачаныя абсягі свабоды: *Штандар свабоды нас вядзе ўсіх //У свет на бітву з цемрай і са злом, //А гікі грозьб мучыцеляў глухіх //Глушыма вольнай песні перуном* (Пакіньма напушта на лёс свой наракаць, 1906). Праяўленая ж воля нацыі – асноўная ўмова суладнага поступу да вялікіх мэтаў: *І дзе упадак быў мой, стане думна сын мой, //Повен волі і славы нязломнай ступой.* (Маладая Беларусь, 1909); *Гібне памрока, душыўша, //Сонца і зоры к сабе свет завуць... //Сцежку свабоднай душы чалавека! //К вольным дням вольныя людзі ідуць!* (Годзе..., 1912); *Сцежку свабоднаму духу народа, //Сцежку да сонца і зор залатых!* (Годзе..., 1912); *Беларускаю рукою //Светлай праўды сіла //Славу лепшую напіша //Бацькаўшчыне мілай. //Заціце яна, як сонца //Пасля непагоды, //Ў роўнай волі, у роўным стане //Між усіх народаў* (Нашай ніве, 1911).

ЛІТАРАТУРА

1. Купала Я. Выбраныя творы / Я. Купала; Уклад. У. Гніламёдава, А. Шамякінай; Камент. А. Шамякінай; Прадм. Н. Гілевіча.– Мн.: Беларускі кнігазбор, 2002.
2. Купала Я. Вершы / Уклад. А.А.Сляпцова.– Мн.: Маст. літ., 1988.
3. Купала Я. П’есы, пераклады: Для ст. шк. узросту / Прадм. А.В. Сабалеўскага; Уклад. Л.С. Курбека; Маст. М.В. Бякеева.– Мн.: Юнацтва, 1992.
4. Янкоўскі Ф. Беларуская мова. – Мн.: Выш. школа, 1978.